

Χάρτης 53 - ΜΑΪΟΣ 2023

<https://www.hartismag.gr/hartis-53/diereynhseis/ti-itan-o-sighghrafeas-prin-ghinei-ellinas-kai-i-loghotekhnia-prin-ghinei-ethniki>

Τι ήταν ο Συγγραφέας πριν γίνει Έλληνας και η Λογοτεχνία πριν γίνει Εθνική;

Ο Χάρτης φιλοξενεί τις εισηγήσεις από τη Στρογγυλή Τράπεζα (<https://www.laskaridisfoundation.org/stroggyli-trapeza-ti-itan-o-syggrafe/>) που διοργάνωσε το Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη στον Πειραιά τον Γενάρη του 2023 με θέμα «Τι ήταν ο συγγραφέας πριν γίνει Έλληνας; Η έννοια της Εθνικής λογοτεχνίας». Οι εισηγητές, **Κάρεν Έμεριχ** (αναπληρώτρια καθηγήτρια Συγκριτικής Λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο Πρίνστον, ΗΠΑ), **Μαρία Μπολέτη** (καθηγήτρια Νεοελληνικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ, κάτοχος της έδρας Μαριλένας Λασκαρίδη, και επίκουρη καθηγήτρια Κινηματογράφου και Συγκριτικής Λογοτεχνίας στο πανεπιστήμιο του Λέιντεν), και **Βασίλης Λαμπρόπουλος** (ομότιμος καθηγητής της Νεοελληνικής Έδρας Κ. Π. Καβάφη του Πανεπιστημίου του Μίσιγκαν, ΗΠΑ), κλήθηκαν να συζητήσουν το πρόσφατο βιβλίο της Κωνσταντίνας Ζάνου (αναπληρώτριας καθηγήτριας Ιταλικών και Μεσογειακών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια της Νέας Υόρκης, ΗΠΑ) Τραυλίζοντας το Έθνος: Διεθνικός Πατριωτισμός στη Μεσόγειο, 1800-1850 (<https://alexandria-publ.gr/shop/travlizontas-to-ethnos/>), (μτφρ. Μενέλαος Αστερίου, εκδ. Αλεξάνδρεια 2022) και να σκεφτούν πώς η δική τους δουλειά συνομιλεί με βασικές έννοιες του βιβλίου. Δημοσιεύουμε εδώ τις εισηγήσεις τους μαζί με μια σύντομη απάντηση από την ίδια τη συγγραφέα.

ΠΟΛΥΚΡΙΤΙΚΗ

[ΤΕΣΣΕΡΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΙΑ ΕΝΑ ΒΙΒΛΙΟ]

~~Προς μια ανοιχτή και διασπορική αντίληψη της ελληνικής λογοτεχνίας~~

- Hall, Jonathan M. 2002. *Hellenicity: Between Ethnicity and Culture*. Σικάγο: University of Chicago Press.
- Hartog, François. 2001. *Memories of Odysseus: Frontier Tales from Ancient Greece*. Μτφρ. Janet Lloyd. Εδιμβούργο: Edinburgh University Press.
- Koselleck, Reinhart, Otto Brunner, Werner Conze (επιμ.), 1972-1997. *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Στουτγάρδη: Klett-Cotta.
- Koselleck, Reinhart. 2004. *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. Transl. Keith Tribe. Νέα Υόρκη: Columbia University Press.
- Lambropoulos, Vassilis. 1985. "Toward a Genealogy of Modern Greek Literature." In *The Text and Its Margins: Post-Structuralist Approaches to Twentieth-Century Greek Literature*. Επιμ. Margaret Alexiou και Vassilis Lambropoulos. Νέα Υόρκη: Pella Publishing Company. 15-36.
- Long, Timothy. 1986. *Barbarians in Greek Comedy*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Munson, Rosaria Vignolo. 2005. *Black Doves Speak: Herodotus and the Languages of Barbarians*. Κέιμπριτζ, MA: Harvard University Press.
- Ζάνου, Κωνσταντίνα. 2022. *Τραυλίζοντας το έθνος. Διεθνικός πατριωτισμός στη Μεσόγειο, 1800-1850*. Μτφρ. Μενέλαος Αστερίου, εκδ. Αλεξάνδρεια.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- [1] *Longman Dictionary of Contemporary English*, 2003 (η μετάφραση είναι δική μου).
- [2] *Webster's New International Dictionary*, 1913 (η μετάφραση είναι δική μου).
- [3] Για αυτή τη θεώρηση των 'βαρβαρισμών,' βλ. Boletsi 2013, 4-5.
- [4] Onassis Foundation Cavafy C.P. Fonds, File F01, Sub-file SF0001, Item 0047; GR-OF CA CA-SF01-S01-F01-SF001-0047 (116), DOI: 10.26256/ca-sf01-s01-f01-sf001-0047.

Τι ήταν ο λόγιος πριν γίνει συγγραφέας και Έλληνας;

Του **Βασίλη Λαμπρόπουλου** (<https://www.hartismag.gr/basilhs-lampropoylos>)

Προς το τέλος του λαμπρού βιβλίου της η Κωνσταντίνα Ζάνου γράφει: «όλα όσα οι ιστορικοί της 'δημαρτικής σχολής' έχουν σωστά σημειώσει ως θέματα ταμπού στη σκέψη των λογίων του 'νεοελληνικού Διαφωτισμού' που ζούσαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και στα κέντρα της διασποράς στη Γαλλία και την κεντρική Ευρώπη, κατέχουν στο δια-αδριατικό πνευματικό περιβάλλον κεντρική θέση. Διηγούμενη λοιπόν αυτή την ξεχασμένη ιστορία, θα προσπαθήσω εδώ να στρέψω το βλέμμα μας μακριά από το σχήμα του ενός και μοναδικού 'νεοελληνικού Διαφωτισμού' προς μια οπτική η οποία περιλαμβάνει τους πολλαπλούς ελληνικούς και μεσογειακούς Διαφωτισμούς που διαμορφώθηκαν στο κατώφλι του νεωτερικού κόσμου» (267-68). Ένας λοιπόν στόχος του βιβλίου είναι να μας παρακινήσει να δούμε τις απαρχές και την ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας με διαφορετικό τρόπο.

Το θέμα του ορισμού της νεοελληνικής λογοτεχνίας με απασχολεί εδώ και σχεδόν σαράντα χρόνια, από τότε που δημοσίευσα (στο *The Text and Its Margins*, που επιμελήθηκα με την Margaret Alexiou) μια Φουκονιανή κριτική στην Ιστορία του Κ.Θ. Δημαρά (https://sites.lsa.umich.edu/vlampropoulos/wp-content/uploads/sites/718/2019/05/lampropoulos_1985_the-text-and-its-margins.pdf), κριτική που αργότερα έγινε το 1^ο κεφάλαιο στο βιβλίο μου που είχε τον χαρακτηριστικό τίτλο «Η λογοτεχνία ως εθνικός θεσμός» (<https://deepblue.lib.umich.edu/handle/2027.42/149462>). Αυτή η εθνική λογοτεχνία περικλείεται πάντα σε ένα μικρό εθνικό χώρο που είναι το αλωνάκι των *Ελεύθερων Πολιορκημένων*, η Λευκάδα του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, η λιμνοθάλασσα του Παλαμά, η Κρήτη του Καζαντζάκη, η «ιερά οδός» του Σικελιανού, η Ρωμισούνη του Ρίτσου («αυτές οι πέτρες δε βολεύονται»), η οδός των Φιλελλήνων του Εμπειρικού, τα γυάλινα Γιάννενα του Μιχάλη Γκανά—με δυο λόγια, «αυτός ο τόπος ο μικρός ο μέγας» (*Άξιον Εστί*). Αντίθετα, το βιβλίο της Ζάνου αναφέρεται σε μίαν Ελλάδα ανοιχτή, έκκεντρη, από-εδαφικοποιημένη, όχι με ένα κλειστό τόπο αλλά με χίλια πλατώματα (*Ντελέζ/Γκαταρί* (<https://www.politeianet.gr/books/9789603483014-deleuze-gilles-plethron-chilia-platomata-278374>)).

Όπως έχει σωστά ειπωθεί, το βιβλίο μάς κάνει να ξανασκεφτούμε έννοιες όπως η πατρίδα, το έθνος, η παράδοση και η συνέχεια. Το θέμα όμως δεν τελειώνει εκεί. Το θέμα είναι πώς θα αλλάξουμε την έρευνά μας αφού έχουμε ξανασκεφτεί αυτές τις έννοιες. Π.χ. πώς θα αλλάζαμε την οργάνωση των βιβλίων σε μερικά ράφια αυτής της σπουδαίας βιβλιοθήκης που φιλοξενεί την εκδήλωσή μας;

Θέλω να προτείνω πώς στους δύο αιώνες του ελληνικού έθνους-κράτους ορισμένες πρακτικές και στρατηγικές από εκείνη την μεταβατική περίοδο των αρχών του 19^{ου} αιώνα εξακολουθούν να επιβιώνουν.

Πώς θα ήταν λοιπόν αν αρχίζαμε την αφήγηση της νεοελληνικής λογοτεχνίας, μουσικής, θεάτρου και ζωγραφικής από το πέλαγος της Αδριατικής και όχι τον τόπο του έθνους-κράτους (<https://www.amazon.com/Topographies-Hellenism-Mapping-Homeland-Poetics/dp/0801430577>): Θα αρχίζαμε με την κρίση της αυτοκρατορίας και της αποικιοποίησης κι όχι με πανηγυρισμούς της συνέχειας με τους αρχαίους.

Στο Επτανησιακό αυτό πλαίσιο ο Σολωμός παρουσιάζεται ως ποιητής της αποικιοκρατίας (colonial) και όχι της απαρχής του έθνους-κράτους. Είναι ο Dionisio conte Salamon, γεννημένος Γάλλος πολίτης, εβραϊκής καταγωγής, που έζησε σε ένα βρετανικό προτεκτοράτο μιλώντας Ιταλικά και δεν πήγε ποτέ στην ελεύθερη Ελλάδα αφού την βρήκε σε Γερμανούς συγγραφείς.

«Η Ελλάδα εν κινήσει, ανοιχτή, ρευστή, διασπορική» (Ζάνου) έχει βεβαίως ως κορυφαίο εκφραστή τον Αλεξανδρινό Καβάφη.

Με την έμφαση στο μεταίχμιο συνόρων, εποχών, γλωσσών, λογοτεχνικών ειδών, ο Ελληνο-Ιταλός Γιώργος Σαραντάρης γίνεται η κεντρική μορφή της γενιάς του '30.

Ο πολύγλωσσος «διεθνικός πατριωτισμός» εκφράζεται στην ποίηση του Τροτσκιστή υπερρεαλιστή Νικόλα Κάλας που γράφεται σε τρεις γλώσσες και τρεις χώρες.

Ο «κόσμος στραμμένος στη θάλασσα» αρμενίζει στους ωκεανούς του Καββαδία και δεν αράζει στην Αμοργό του Γκάτσου. (Είναι ο ανοιχτός κόσμος του Ιδρύματος Λασκαρίδη!)

Η Μεσογειακή διεθνής της αδελφούσης, του ριζοσπαστισμού και του εθελοντισμού (Ζάνου) ενσαρκώνεται στη βιογραφία του Νίκου Παπατάκη.

Οι πλάνητες διανοούμενοι είναι η Μαντώ Αραβαντινού και ο Νάνος Βαλαωρίτης.

Οι άνθρωποι που επινοούν και δεν ανακαλύπτουν την ταυτότητά τους είναι οι Φιλέλληνες της Μιμίκας Κρανάκη, οι φυγάδες του πλοίου Ματαρόα.

Συγγραφείς διαφόρων εθνοτήτων, όπως ο Σλαβο-Μακεδόνας Μάρκος Μέσκος, ο Εβραίος Μισέλ Φάις και ο Αλβανός Ένο Αγκόλλι, αντιλαμβάνονται την «πατρίδα ως πολιτισμική και τοπι-

κή κοινότητα» (Ζάνου).

Με μια φανταστική, φορητή Ελλάδα κυκλοφορούν ο Σουηδός Άρης Φιορέτος και η Αμερικανίδα Ελένη Σικελιανός.

Τέλος, έχουμε την ιστορία μιας ήττας, ενός χαμένου μέλλοντος (Ζάνου), που είναι αυτό που ο Βύρων Λεοντάρης αποκάλεσε «ποιητικό ρίγος της μεταπολεμικότητας» η οποία ιστορία αρχίζει με τον Καρυωτάκη και συνεχίζεται ως τις μέρες μας με την «αριστερή μελαγχολία» (<https://www.hartismag.gr/hartis-33/klimakes/ston-asterismo-ths-aristerhs-melagholias>) της γενιάς του 2000. «Ο μεταπολεμικός ποιητής, καθημαγμένος από μια ήττα καθολική, δυσπιστεί πλέον σε οποιονδήποτε λόγο σωτηρίας και οραματισμού, ακόμα και ποιητικό. Η ποίηση γίνεται μεταπολεμική, καθώς αναδιπλώνεται και εξακολουθεί να γράφεται ταυτισμένη με το δικαίωμα να εκφραστεί η αδιάκοπη οδύνη» (Άγγελα Γιώτη: *Μεταπολεμικές δοκιμές πολιτικού λυρισμού*, 2021, σ. 22). Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον πως αυτή η ποίηση βρίσκεται συχνά σε διάλογο με τον επαναστάτη ποιητή Ανδρέα Κάλμπο. Η Ζάνου μας παρακινεί να στοχαστούμε μήπως ολόκληρη η νεοελληνική στιχουργία, η οποία τα τελευταία εκατό χρόνια συνομιλεί ακόμη με εκείνη τη μεταιχμιακή Αδριατική εποχή, θα μπορούσε να θεωρηθεί μεταπολεμική ποίηση.

Οι ιστορίες της ελληνικής λογοτεχνίας και γραμματείας μιλούν για μια κεντρομόλο ελλαδική τοπογραφία στην οποία συγγραφείς, διανοούμενοι και επιστήμονες (από τον Σολωμό ως την Μέλπω Αξιώτη και τον Ντίνο Σιώτη) τελικά επιστρέφουν για να αποκαταστήσουν ενότητα βίου και συνέχεια έργου. Αντίθετα, η Ζάνου στο συναρπαστικό βιβλίο της μιλά για κοσμοπολίτες μιγάδες που γράφουν υβριδικά είδη λόγου σε μεικτά γλωσσικά ιδιώματα, και διαρκώς μετακινούνται και φεύγουν, κυκλοφορώντας μέσα και έξω, στα περιθώρια και τα σύνορα του ελληνοισμού. Αυτός ο κοσμοπολιτικός οικουμενικός ελληνοισμός (ο κόσμος του λόγιου πριν περιοριστεί και τον κάνει Έλληνα και εθνικό συγγραφέα) απαιτεί μια καινούργια, πολύ διαφορετική ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας (https://sites.lsa.umich.edu/vlambropoulos/wp-content/uploads/sites/718/2019/05/lambropoulos_2009_gia-enan-enallaktiko-kanona-tis-neoteris-ellinikis-poiisis.pdf). Ευχαριστώ το Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη που με τους διεθνικούς και πατριωτικούς ορίζοντές του προσκάλεσε εμάς τους 4 διασπορικούς Νεοελληνιστές να ξανασκεφτούμε τον κοσμοπολιτικό ελληνοισμό.

Απάντηση της συγγραφέως